

PROBLEMATIKA SEXUÁLNÍ VÝCHOVY MLÁDEŽE V PUBERTĚ

MUDr. LUMÍR TAUŠ,

Psychiatrické odd. pro děti a mládež OÚNZ v Liberci, sexuologická poradna

Zatímco obsah i formy výuky i výchovy mládeže doznaly značných změn v souvislosti s potřebami společnosti a s vyspělostí mládeže, nedošlo v oblasti sexuální výchovy prakticky k žádným změnám. Zde je naší hlavní oporou stále pouhá empirie. Výsledkem je pak nejednotnost, improvizace a nízká úroveň jako následek subjektivního prožitku jednotlivců provádějících tuto výuku a výchovu. S následky nynějšího stavu sexuální výchovy se pak setkávají zdravotníci a právníci ve formě problémů populačních či delikvence mladistvých a její sebevražednosti. Méně často se tyto problémy stávají předmětem jednání pedagogů a snad proto se nepovažují za tak důležité, jaké ve skutečnosti jsou. O problémech populačních a interrupčních je alespoň částečně informována i veřejnost nelékařská, která však dosud nic nevěděla o velmi znepokojujícím stavu sebevražednosti u nás zvláště ve vztahu k sexualitě. V sebevražednosti jsme na jednom z předních míst v Evropě i na světě.

V roce 1963 se pokusilo o sebevraždu v ČSSR 5693 osob, z nichž 3250 motivovalo sebevražedný pokus konflikty erotickými a rodinnými. Další nejpočetnější skupina podle motivací čítá jen 575 pokusů. Jsou to konflikty pracovního charakteru. Ostatní skupiny podle motivací jsou v naprosté menšině. Sledujeme-li sebevražedné pokusy v závislosti na věku, pozorujeme neustálou tendenci ke snižování věku lidí pokoušejících se o sebevraždu a zároveň rostoucí počet erotických motivací. Z udaného množství bylo např. 1473 pokusů u mladistvých ve věku 15—19 let a 1478 ve věku 20—29 let. V r. 1964 měly sebevražedné pokusy v Severočeském kraji dvě věkové maxima: 17—19 let a 20—29 let. Přitom i zde činila erotická motivace 64,5 % všech pokusů.

Detailnější rozbor případů této pedagogům dosud neznámé statistiky ukazuje, že nová generace není mnohdy schopna zvládnout sexuální a rodinnou problematiku tak, jak se jeví v nových společenských podmínkách. Znalosti z této oblasti vesměs značně zaostávají a úroveň interpersonálních erotických vztahů je nízká a chudá. Domnívám se, že je to hlavně tím, že úroveň sexuální výchovy, především v pubertě, svým obsahem a formou již neodpovídá současnému stavu mládeže ani potřebám společnosti.

Je jisté, že společnost tyto problémy nevyřeší žádnými právními ani zdravotnickými opatřeními, ale jedině dlouhodobým výchovným působením, k němuž musí být pedagogové také erudováni. Sama sexuální výchova pak musí mít objektivní podklad, kterým je především stav psychiky příslušného věkového období a znalost sexuální problematiky. Puberta je pak jedno z období, kdyby sexuální výchova měla být blíže specifikována.

Puberta je jisté jedno z nejdůležitějších období lidské ontogeneze, a tím také ontogeneze lidské psychiky. Je to období, kdy se v hlavních rysech formuje jádro lidské osobnosti. Skutečnost, že na začátek, průběh i konec puberty mají vliv i zevní prostředí, zeměpisné a klimatické podmínky, způsob výchovy, národní zvláštnosti a řada dalších faktorů, má za následek, že není shody v periodizaci puberty. V naší terminologii se počátek puberty obvykle kryje s tzv. starším školním věkem. Tuto periodizaci přizpůsobenou školnímu třídění, považují za vhodnou, protože dobře vystihuje jak společenské postavení mladého člověka, tak i stav jeho psychiky a dává vyniknout prosté sku-

tečnosti, že v době zhruba od 10 do 18 let dochází u člověka k prudkým změnám a rozvoji růstu, endokrinního systému a hlavně psychiky. V našich klimatických a společenských podmínkách označujeme za dospívání období od 12 do 18 let u dívek a od 13 do 20 let u chlapců. Z toho pak za vlastní pubertu, první to stadium uzrávání osobnosti, označujeme věk mezi 12. a 15. rokem u dívek a mezi 13. a 16. rokem u chlapců. Obvykle se ještě rozlišuje praepuberta, která probíhá asi o 2—3 roky dříve. Nejspolehlivěji určí pubertu primární a sekundární znaky pohlavní. Podle Scamona je nejvýznamnějším ukazatelem zahájení puberty náhlé prudké růstové zrychlení. Známkou dozrání je pak u dívek menarché a u chlapců ejakulace s normálními spermaty. Další oddíl dospívání — adolescence — je ukončena zastavením růstu dlouhých kostí. (U dívek 17—18 let, u chlapců 20—21 let.) Puberta má řadu charakteristických zvláštností, bez jejichž alespoň hrubé znalosti nelze provádět jakoukoliv výchovnou činnost u mládeže spadající do tohoto období, v našem případě činnost výchovně zdravotnickou. Rozsah práce nedovoluje zabývat se pubertou vcelku, což by bylo velmi žádoucí, ale pouze psychikou pubescentů, a to ještě hlavně se zřetelem k sexualitě. Nemůžeme se tedy dále zabývat tělesným rozvojem v pubertě, i když je nezbytně nutné naň poukázat. Nebylo by možno pochopit zvláštnosti rozvoje VNČ, kdybychom nepřihlíželi k celému organismu, k nedílné jednotě psychického a somatického a k jejich vzájemné souvislosti. V přednáškách, výuce i akcích osvětového charakteru pro pedagogy i rodiče pokládám dokonce za nutné věnovat somatickým projevům zvláštní pozornost, protože není-li někomu jasný rychlý, ba překotný, a tím i neharmonický rozvoj soustavy kosterní a svalové, kardiovaskulární, endokrinní atd. a jejich podstata, nemůže ani pochopit některé analogismy a zvláštnosti vývoje nervové soustavy tohoto období.

Je velmi pravděpodobné, že se v době puberty ustaluje zhruba váha mozku a jeho tvar. Podle některých autorů (např. Scamon) se již ani váha mozku po pubertě nemění. Vadou údajů je malá kazuistika, i to, že pokládají váhu mozku za kritérium jeho rozvoje bez ohledu na další jeho diferenciaci. Ale i jiní autoři, chápající tuto problematiku na úrovni funkčních struktur, předpokládají v pubertě zakončení jejich vývoje a počínající definitivní převahu korových funkcí nad podkorovými. Mikroskopických studií je zatím velmi málo. Jsou jisté dohady, že v pubertě se dějí ještě některé změny v pyramidálních vrstvách kory a že v tomto období dochází k rozvoji nejjemnějších závitů a brázd. Dále se podle některých autorů teprve v pubertě dokončuje plná diferenciacie nervových buněk, stejně jako růst dendritových vláken (tj. výběžků nervové buňky). Také myelinizaci (tj. tvorbu určitých pochev nervových vláken, které svým způsobem určují zralost těchto vláken i mají vliv na jejich funkci), někteří pokládají za plně dokončenou až v tomto údobí. Zajímavá jsou data získaná elektroencefalografickým výzkumem, kdy snímáme elektrické potenciály vznikající při mozkové činnosti u pubescentů. Získáváme tak záznam v podobě křivky, která je typická pro určitý stav mozku, resp. jeho části. Sovětští autoři (Semenovská, Rožděvstenská, Verchutinová) dokazují přibývání alfa rytmu (který charakterizuje normální činnost dospělého mozku) a ubývání pomalých frekvencí v přímé závislosti na věku. Právě v období puberty se podle nich začíná objevovat na elektroencefalografu (EEG) záznam zhruba shodný se záznamem dospělých. Většina autorů ale mluví o tzv. pubertálním zvratu v EEG mezi 12—14 rokem u chlapců a o něco dříve u dívek. Náhle nastane velké rozšíření theta vln (tj. pomalých frekvencí, které v dospělém

věku jsou již většinou považovány za patologické) po celém již se jinak normalizujícím záznamu a vznikne jakýsi chaotický záznam. Zcela normální, dospělý záznam se pak objeví až v 18—19 letech. Náš Lesný nevidí tento zvrát tak pronikavý a záznam patnáctiletých považuje již za normální — dospělý. I on však vidí důležitost tohoto období a zařazuje jej mezi tzv. »uzlová léta« ve vývoji bioelektrické aktivity mozku. I tato vysoce objektivní metoda tedy ukazuje, že puberta je mimořádně důležitým vývojovým stupněm v psychice člověka a že se v této době odehrávají v CNS značné změny. Vlastní výzkum tohoto období v oblasti VNČ pak ukázal, řečeno velmi stručně a zjednodušeně, především značnou nevyrovnanost obou základních procesů s převahou podráždění. Dále se uvádějí jako typické znaky puberty značná labilita podráždění a útlumu a jejich rychlá únavnost. Lze předpokládat, že zde typ VNČ bude mít velkou důležitost.

Velmi těsné spojení nervové soustavy se soustavou žláz s vnitřní sekrecí je dosti známé, takže není třeba se jím dále zabývat. V pubertě, kdy začínají plně fungovat pohlavní žlázy, nabývá tato souvislost ovšem zvláštního významu. Ostatně celý rozbor endokrinní soustavy se zřetelem k její dynamice v pubertě by vyžadoval samostatnou práci. V této souvislosti je nutno vzpomenout tohoto nesmírně důležitého faktoru v tělesném i psychickém rozvoji pubescenta a jeho těsné souvislosti a vzájemné interakce s VNČ. Je jisté, že nervová soustava, mající rozhodující postavení v tomto vzájemném, velmi komplikovaném vztahu, je ovlivňována také humorálně ve smyslu psychologické odlišnosti v závislosti na pohlaví. Pochopitelně existuje ještě řada jiných a důležitějších souvislostí a způsobů humorálního působení na nervovou soustavu. Z těchto odlišností, označovaných některými za kvartální pohlavní znaky (ten-to pojem zavedl 1925 O. Weininger, ale poněkud v jiném smyslu), sluší jmenovat např. větší emotivitu a sugestibilitu žen, větší sklon k intuici a odlišnost v osobních zájmech. U mužů se pak udává větší sklon k abstrakci, k analýze a syntéze aj. I když jde převážně o pojmy psychologické a bylo by možno o nich diskutovat v souvislosti se sociálním postavením obou pohlaví, nelze nevidět jisté rozdíly v psychice obou pohlaví.

Popsané jevy jsou v podstatě fyziologické povahy; způsobují, že se vyrůstající jedinec v jejich důsledku setkává s řadou nových podnětů z prostředí zevního i vnitřního a začíná být schopen je přijímat. Tím se musí ovšem vyrovnat s řadou nových zážitků a s dosud ustálenými názory a postoji. Je nutné, aby se stabilizovala nová psychická rovnováha na nové, vyšší úrovni než v dětství. Hoch či děvče musí zaujmout nové stanovisko k životu tak, jak to od nich společnost žádá. Řekl jsem, že v podstatě jde o jevy fyziologické, což ovšem nevylučuje důležitou skutečnost, jakou je relativní závislost puberty a jejího průběhu na společenských podmínkách. Bylo již mnoho řečeno o tom, že městské prostředí je zdrojem mnoha podnětů urychlujících pubertu a ovlivňujících její průběh mnohdy skoro až nevhodně. Jiní naopak uvádějí, že právě venkovské děti, mající bližší vztah k přírodě, by měly mít příslušných podnětů více. Zatím není v této otázce jasno, obecně však platí, že prostředí a způsob výchovy má na nástup a průběh puberty velký vliv.

Z uvedeného nárysu fyziologických pochodů v pubertě se lze právem domnívat, že tento rychlý rozvoj osobnosti po stránce somatické i psychické neprobíhá zcela harmonicky, což se projevuje způsobem velmi různorodým, přece však do jisté míry typickým pro toto období.

Stabilizace psychické rovnováhy na nové, vyšší úrovni dospělého člověka

je všeobecně známa a zdůrazňována hlavně sexuology. Většinou se jeví asi takto: Se zvýšenou produkcí pohlavních hormonů a s následným rozvojem primárních, sekundárních (podle některých i terciárních a kvartálních) pohlavních znaků se dostávají četné nové podněty k určitému typickému chování, dosti značně sexuálně motivovanému, a vznikají někdy až myšlenky vtíravého charakteru a sklony k impulzivním projevům. Naproti tomu má každé průměrně vychované dítě řadu výchovou získaných zábran, jimž psychologové říkají etický kapitál, spočívající patrně v podmíněně reflexních dějích a v úrovni vnitřního útlumu. Nyní se tedy dostávají impulsy k činům, jež až dosud byly tlumeny. V pubescentovi nastává stav jevící se jako nesoulad mezi dosavadními povinnostmi, vědomostmi apod. a mezi novými vitálními funkcemi. Vtíravé představy, sklony k impulzivnímu jednání, častá sexuální předrážděnost, setkávání se zážitky lišícími se od dosavadní výchovy, zjišťování nejrozličnějších vztahů mezi dospělými je to, co psychologové někdy nazývají »hlásícím se světem reality«. Pro pubescenta nebývá snadné najít cestu z těchto rozporů a dojít k určité povahové integritě, a to tím spíše, že kromě zmíněné problematiky sexuálně zabarvené vystupuje i problematika společenská, jako je třeba vstup do společenského života, volba povolání aj., spadající přibližně do doby puberty. Domnívám se, že se pubescent těmto problémům zcela nevyhne ani při sebelepší výchově. V oblasti sexuální se to manifestuje v dobře známém problému mezi pojmy lásky a smyslnosti v našem slova smyslu. Tzv. zamilovanost v pubertě je běžným zjevem. Při jejím bližším rozboru zjišťujeme, že přitom pubescent ve vztahu k svému objektu často prožívá nejvyšší cit nadosobního charakteru, aniž mu přitom přijde na mysl vztah sexuální, nebo je mu v této souvislosti dokonce i odporný. V tomto případě hovoříme o erotice. Bylo by možno popsaný jev dokumentovat řadou případů z odborné praxe i z historie (Byron, Goethe, Dante, Tolstoj — ti všichni prožívali v pubertě podobné vztahy). Naproti tomu je přímým kontrastem velký počet mladistvých delikventů, u nichž v pubertě na čelném místě figurují právě delikty rázu sexuálního, nehledě na jiné projevy sexuality, mající ráz fyziologický nebo stojící na hranici fyziologie, jako je ipsace (onanie), voyeurství, méně často exhibicionismus. Podle Gelmanových dat z r. 1922 (převzato z Příhodovy publikace), získaných u moskevských studentů, došlo k pohlavním stykům u chlapců do 13 let v 7,2 %, u dívek ve 2,9 %, ve věku od 14 do 16 let pak ve 34,1 % u chlapců a v 9,7 % u dívek. V americké statistice (Kinsley a spol. 1948) mělo pohlavní styk heterosexuální již 40 % pubescentů. Zdá se tedy, že tvrzení některých autorů, že v tomto údobí převládá erotismus bez nutkání k pohlavnímu uspokojení, je nutno brát s velkou rezervou. Význam prostředí je ovšem i zde zřejmý.

Tento značný rozpor mezi sexualitou a erotikou, zřejmou nevyrovnanost sexuality v širším významu tohoto slova u dospívajících, snaží se různí autoři různě vysvětlit. Nezdá se mi tak důležité, jde-li o rozpory mezi jednotlivými složkami sexuálního pudu (Tardy) či jde-li o rozpor mezi vyššími společenskými cítěními, které se rozvíjely na základě výchovy a kultury, a mezi nižšími pudy, vyplývajícími z činnosti hormonů a podkorových center (Tramer). Rozpor mezi erotikou a vlastní činností pohlavních žláz, která bývá v tomto případě nazývána sexualitou, bývá i výchovně diferencován. Erotika a sexualita, užijeme-li těchto termínů, které jsou spíše uměle vytvořeny a k nimž je možno mít mnoho výhrad, bývají také chápány pubescentem jako dva pojmy různé a různě pocíťované. Nepochybně se tu však otvírají velké možnosti a také úkoly výcho-

vě, která musí být ovšem přiměřená stavu psychiky pubescenta. Součástí této výchovy je i složka zdravotnická. Nevyrovnaný stav psychiky, obrážený zde v oblasti sexuální, je ještě prohlubován tím, že v dospívajícím organismu je přechodně i nesoulad mezi jinými fyziologickými funkcemi, např. soustavy kardiovaskulární aj.

Pokusíme se tedy pochopit pubescentovo postavení ve společnosti tak, jak je závislé jednak na jeho biologickém základě, jednak na společnosti samé. Zatím jsem se zmínil pouze o stránce sexuální, které jsem vzhledem k danému tématu věnoval hlavní pozornost. Je nyní na místě, abych zdůraznil, že sexualita, i když je jednou z hlavních složek puberty, není jedinou složkou tohoto údobí. I když se tedy budeme držet hlavně těchto problémů, zmíníme se alespoň krátce i o ostatní problematice puberty. Jinak by totiž nutně došlo k podstatnému zkreslení celého údobí puberty, nevznikl by komplexní obraz psychiky pubescenta a nebylo by možné zaujmout stanovisko ani k jednomu izolovanému jevu puberty.

V pubertě dochází především k značnému rozvoji myšlení člověka. Mentální rozvoj je způsoben hlavně pronikavější analýzou skutečnosti, jež pak podmiňuje i syntetický pohled na všechno dění, projevující se lepším a přiměřenějším chápáním životních, biologických a společenských souvislostí. To už na úrovni blízké se, ale ještě nedosahující úrovně dospělého člověka. Jemná diferenciace a podrobnější analýza pak má velký význam pro vyrovnání pubescenta se společenským prostředím. I na tomto stupni se ovšem vědomosti získávají jakousi metodou zkoumání, omylů a chyb, nevidíme zde však již ono chaotické zkoumání, charakteristické pro věk dětský, naopak jisté usměrnění činnosti za určitým cílem. Pokročilá analýza a syntéza je pak předpokladem abstrakce, čímž umožňuje chápání hlubších souvislostí a vztahů. Tyto složité psychologické jevy se snažila pavlovovská fyziologie poněkud zjednodušeně vysvětlit prohlubováním vnitřního, aktivního útlu, což se dnes většinou již obecně neuznává. Nelze ovšem zapomenout, že se v pubertě ještě projevuje do značné míry odlišný a specifický způsob hodnocení a hodnot, takže často jednotlivé pojmy mají i značně odlišný obsah než u dospělých, např. hrdinství, čest aj. Všeobecně je známa další vlastnost pubescentů, značná vigilita až labilita pozornosti, především její koncentrace, způsobující široký okruh zájmů. Přitom pubescenti pochopitelně nemohou hlouběji proniknout k podstatě jevů. Všeobecně směřuje pozornost k tomu, co je jedinečné, zvláštní, zatímco jevy všední, i když často obecné a podstatné, unikají a nemohou být správně a přiměřeně hodnoceny. I to je přirozený zdroj zájmů dospívajících o sexualitu kromě zmíněných již společenských a biologických příčin, zvláště tam, kde se jí dostává vlivem nesprávné výchovy jakéhosi nádechu zvláštnosti a senzačnosti. Krasnogorskij prokázal, že v pubertě je již do značné míry možno předpokládat značnou generalizaci, přičemž slova se již stávají pojmy. I tato generalizace je ovšem ještě neúplná, opírající se často o nepodstatné znaky.

Zmíněné procesy vedou ke kritickému postoji k jevům přírodním, společenským i k hodnotám mravním. K sobě naopak nebývá pubescent dosti kritický a jeho sebekritika se týká většinou pouze konkrétních a dílčích, většinou tělesných nedostatků a teprve později vlastností povahových a intelektu. Sebevědomí bývá v době puberty na podkladě uvědomovaných si schopností značně i nekriticky zvýšeno.

Na základě uvedených procesů vyšší nervové činnosti v pubertě dochází

v tomto období k prudkému rozvoji intelektu. Někteří autoři tvrdí, že v patnácti letech je již vlastně na vrcholu a další pokrok v inteligenci je podmíněn převážně jen přibývajícimi zkušenostmi. I s tím je nutno počítat při styku s mládeží tohoto věkového období.

Také ve sféře emoční postupuje vývoj prudce k rozlišování stále bohatšímu a jemnějšímu. City se stávají bohatšími, ovšem pouze v možnostech zkušeností přiměřených věku. Zároveň pak roste i sebeovládání — útlum, takže ubývá v citových projevech bezprostřednosti, pudovosti a přímočarosti. Mezi citový podnět a odpověď se vkládají četné momenty, jež činí reakci daleko složitější než v dětství. Pro období puberty je dále charakteristická značná citová erupitivnost. Jelikož však je zároveň značně bohatá fantazie, může dojít k jakési citové sentimentalitě, zvláště ve vztahu k lidem, jež mladý člověk idealizuje a abstrahuje ode všech negativních vlastností. Může jít stejně třeba o učitele či děvče. Vzpomeňme při této příležitosti na tzv. erotiku na rozdíl od sexuality, jak o ní již byla zmínka. Rozvoj citové oblasti osobnosti pubescenta spolu se zvýšením schopnosti abstrakce, bohatou fantazií aj. vedou též k dozrávání estetického vnímání a cítění. Estetické hodnocení je v důsledku uvedených projevů nedokonalé s projevy extrémními, ale má ve vývoji pubescenta velkou úlohu, jež není ještě plně doceněna, ačkoli je právě zde značná možnost výchovného ovlivnění.

Všechny zmíněné jevy vytvářejí pro mládež v pubertě jiné společenské podmínky než pro dítě, od něhož se tato mládež také vědomě distancuje, přičemž se pochopitelně ještě dosti značně odlišuje od dospělých. Snad v žádném jiném období života se člověk nesoustřeďuje tolik na homogenní společnost vrstevníků jako v pubertě, což je nutno respektovat v systému výchovy i výuky. Všichni známe tyto skupiny nejen v podobě spořádaných společností, ale i jako všelike party, gangy apod.

Pubescent těžce snáší svůj biologický podmíněný stav, který způsobuje, že jeho nervová soustava přijímá řadu podnětů, které vzhledem ke své nevyspělosti ještě nedokáže zvládnout. Navíc trpí často nepochopením okolí, které nebývá dosti informováno o fyziologii a psychologii puberty. Je tedy dosti pochopitelné, že mnohdy nevychází z konfliktů se společností, jejichž fixací může dojít i k narušení vývoje osobnosti mladého člověka. Je tedy úkolem společnosti, aby pomáhala dospívajícímu člověku překonávat a řešit jeho problémy, které v souvislosti se stále komplikovanějšími způsoby života v kulturní a technicky vyspělé společnosti budou alespoň ještě v dohledné době narůstat. Jedním z prostředků k tomu je i tzv. sexuální výchova. Právě v této oblasti totiž častěji pozorujeme nejružnější projevy neurotizace i jiné chorobné rysy (míněno nejen zdravotnický, ale i ve smyslu společenském), způsobené mimo jiné tím, že v oblasti kultury sexuálních projevů stejně jako interpersonálních vztahů obecně značně zaostává za technicky a obecně kulturně vyspělou stránkou společnosti.

Kazuistika:

1. Do sexuologické poradny poslána na konsiliární vyšetření 14letá dívka v druhé polovině těhotenství. Katamnesticky lze zjistit u této dívky značný zájem o sexualitu, ještě v mezích odpovídajících věku. Zůstala doma i ve škole zcela nepoučena o otázce pohlavní hygieny, o otázkách styku, početí a porodu, byla považována za nezralou pro tyto informace. Během posledních 1—2 let doplnila tyto neznalosti od kamarádek a četbou zcela nevhodné literatury. K literatuře oficiální, populárně vědecké, měla

nedůvěru jako projev generalizace nedůvěry k oficiálním vychovatelům, kteří jí neposkytli žádané informace. Nedostal se jí vůbec žádná výchova v etice a estetice pohlavního života. Při podrobnějším vyšetření jsou i znalosti o hygieně jen povrchní, nedostatečné a často vulgární. Ovládá např. řadu způsobů soulože teoreticky i prakticky, neví však nic o antikoncepci a znalosti hygieny při menses jsou jen bazální. Význam menstruace nezná. V době vrcholící puberty dochází k sblížování sexuálně motivovanému s druhým pohlavím. Toto sblížování probíhalo pochopitelně na úrovni jejích znalostí. Také touha po vlastním poznání této oblasti se nutně pohybovala v rámci výsledků dosavadní výchovy. Bez citových vztahů došlo ihned k pohlavním stykům se snahou poznat všechny praktiky a způsoby bez jakéhokoliv smyslového a citového uspokojení. To vedlo pak k další promiskuitě a nutně muselo přivodit nežádoucí těhotenství. Ostatně samo těhotenství nebude asi největší škodou, kterou dívka utrpěla. Narušení psychického vývoje představuje škodu ještě větší.

2. 13letý chlapec se sám přihlásil, nejprve anonymně při jedné z dosud praktikovaných forem sexuální výchovy, besedě s lékařem. Při podrobnějším pohovoru a rozboru se ukázalo, že měl bohatou symptomatologii neurotickou, v níž dominovaly především vtíravé myšlenky sexuálního obsahu, především na onanii, přecházející až v nutkavé jednání. Z toho plynuly dále velké úzkosti, hlavně večer, poruchy usínání, úzkostné sny, špatná chuť k jídlu, hubnutí, neschopnost soustředit se na práci, tj. učení, zhoršení prospěchu ve škole a z toho vyplývající další potíže. Nechuť ke škole, vyhýbání se společnosti vrstevníků, strach před učiteli a rodiči aj. Vše pramenilo z toho, že byl poučen v rámci sexuální výchovy učitelem o velké škodlivosti a trvalých následcích onanie, kterou jako velká část chlapců v tomto věku občas praktikoval. Šlo o chlapce senzitivního, citově velmi dobře rozvinutého, s dostatkem morálních hodnot, ale s menšími znalostmi biologickými, které byly ještě zkresleny nesprávnou informací. Během několika psychotherapeutických sezení, při nichž mohl jednak ventillovat své neurotické potíže a odreagovat problémy a za druhé byl správně informován, se jeho stav zcela upravil. Byl diagnostikován jako těžká neuróza u pubescenta s obsedantními projevy v myšlení i jednání na podkladě nesprávné sexuální výchovy.

3. 14letá dívka byla poslána na vyšetření pro poruchy chování, toulky, záškoláctví. Podle jejích údajů byla pak vyšetřena menší skupina mládeže, s níž se stýkala. Šlo o chlapce a dívky ve věku od 12 do 16 let. Tvořili partu s pevnými, pečlivě dodržovanými zákony a pravidly, odměnami i tresty. Autor nepovažuje za nutné blíže se o nich rozepisovat, protože nevybočovaly ze způsobů obvyklých u těchto skupin. Ukázalo se však, že skoro všechna činnost party včetně formalit je podřízena sexuální motivaci. Od přijímacího ceremonialu, kdy se např. nový člen či členka musel zcela obnažit před ostatními a postupně vykonat soulož se všemi členy party druhého pohlaví, až po pohlavní styky za asistence druhých členů, hromadné soulože, střídání partnerů mezi sebou, až po jiné praktiky, hraničící již skoro s perversitou. Alkohol býval používán k odstranění zábran jen velmi zřídka, většinou u nováčků. Morální ani estetické zábrany totiž u většiny členů party nebyly vypěstovány výchovou vůbec. Při tom členové party zdůrazňovali neustále pojmy »cti«, »věrnosti«, »hrdinství« aj., jejichž obsah byl ovšem velmi odlišný od běžně uznávaných norem a zvyklostí naší společnosti. Citové vztahy v souvislosti se sexem nebyly vůbec vytvořeny, stejně jako estetika pohlavního života. Přitom šlo až na dvě vedoucí osobnosti party vesměs o psychicky zcela normální a dokonce i zvýšené senzitivní pubescenty, u nichž byl velmi příznivý terén pro sexuální výchovu, které se jim ale nedostalo. Při psychotherapii vedené formou reedukace se podařilo u většiny dosáhnout alespoň částečné korekce dosavadních hodnot i obsahu některých pojmů. U těchto lidí tedy byly velmi dobré až dokonalé znalosti hygienické, fyziologické, ale skoro vůbec nebyla vytvo-

řena jim odpovídající stránka hodnot etických a estetických, především právě v oblasti sexuální. Jinak někteří z nich platili ve společnosti za velmi dobře se chovající mladé lidi a nebylo k nim připomínek.

4. Do sexuologické poradny byli doporučeni manželé v rozvodovém řízení pro vážné neshody v sexuálním životě. Žena byla ve věku 24 let, muž o 4 roky starší. Oba s úplným středoškolským klasickým vzděláním. Žena byla v mládí vychovávána velmi přísně v duchu řady morálních zásad. V pohlavní výchově byla vedena k odporu k pohlavnímu styku, který byl pokládán za cosi nečistého, zavrženíhodného. Nejvyšší hodnotou ve výchově bylo panenství a morální čistota, což byl pojem blíže nevysvětlený, opředený jakýmsi tajemstvím v souvislosti se sexem. Pohlavní život byl vůbec pokládán za cosi živočišného, čemu je nejlépe u inteligentních dívek se vyhnout. Sama přejala tyto názory a informace jiného druhu nevyhledávala, ba spíše aktivně odmítala. V budoucím manželovi chtěla vidět ideál svých morálních hodnot, nic jiného. Známost s manželem byla první. Velmi si ho vážila, vyhovoval jejím představám. Jakékoliv pokusy o intimní sblížení před sňatkem odmítala. Manžel, vychován přibližně stejně jako ona, i když méně rigidně, viděl v tom projev pevného charakteru a správné výchovy. Tím více hleděl uspišit sňatek. Povahově byl submisivní, velmi málo agresivní (ve smyslu přiměřené sexuální agresivity u muže), jemný, kultivovaný. Po sňatku manželka opět odmítala manželovy pokusy o pohlavní styk, ten delší dobu vyčkával a zdůvodňoval chování manželky její nezkušeností. Později při pokusu o soulož docházelo k prudkým reakcím odporu a hrůzy u manželky. První pohlavní styk se uskutečnil až delší dobu po sňatku. Mezitím již docházelo i k poruchám potence u manžela, takže deflorace se uskutečnila až po několikerém pokusu. Podle vyjádření ženy to byl »hnusný a úděsný zážitek«. Poruchy manželovy potence se zhoršovaly, což pochopitelně sblížení ještě zhoršilo. Manželka měla k manželovi nepřekonatelný odpor, který se generalizoval na všechny muže jako sexuální partnery. Chtěla se rozvést a žít delší dobu sama. Manžel se nejprve rozvodu bránil, později souhlasil. Jeho potíže se během psychoterapie zcela upravily, žena po kratší době psychoterapii sama přerušila. Manželství se rozpadlo. Že jde o výsledek nesprávné sexuální výchovy a přípravy na manželství, ev. rodičovství, je patrné. Byla vysoce přeceněna stránka morální a stejně popřena stránka biologická.

5. 15letá dívka byla přivezena pro pokus sebevraždy svítíplynem ve stavu velmi vážném. Zachráněna byla pouhou náhodou, následky nelze vyloučit. Byla poprvé zamilována, chodila s chlapcem o rok starším. Styk byl pouze na úrovni společenské, k pohlavnímu sblížení nedošlo, ani se o to nepokoušeli. Trávili spolu chvíle při sportu, v kině, na procházkách apod. Šlo tedy o běžnou a přijatelnou formu u dospívajících. Subjektivně značně převažovala složka citového vztahu, biologickou stránku věci si neuvědomovala. Informací z oblasti sexuální výchovy kromě běžné hygieny se jí nedostalo. Aktivně je nemohla vyhledávat u rodičů ani u pedagogů, protože zde narážela buď na výsměch a možnost zesměšnění před kolektivem vrstevníků i dospělých, a tím ohrožení svého postavení, či na strohé odmítnutí a nevysvětlující zákaz. Tedy vždy šlo o značnou bagatelizaci jejích problémů a o vzájemný vztah nedůvěry. Obrátila se tedy na beletrii a poezii kde se také poprvé setkala se sebevraždou jako možným řešením erotických problémů. Ta pak byla v literatuře patřičně glorifikována, což vyhovovalo romantickému zaměření pubescentky. Když se pak dvojice mladých lidí rozešla, nezvládla dívka situaci emočně ani racionálně. Nebyla na to výchovou připravena, četné okolnosti a zákonitosti si nedovedla a ani nemohla vysvětlit. Od dospělých ve svém okolí se jí vysvětlení nedostalo předem ani v době krize, která byla výsledkem situace pro dívku v tomto věku emočně a racionálně nezvládnutelná a která vyústila v sebevražedný pokus. Ten byl diagnosticky hodnocen jako zkratkové

jednání v rámci neuroticko-depresivní reakce na erotický konflikt. Psychoterapie byla velmi úspěšná. Dívka, dnes nastávající pedagog, hodnotí s odstupem tehdejší stav v podstatě shodně s autorem.

Domnívám se proto, že i na tomto poli je třeba systematického a pravidelného způsobu výuky a výchovy budoucích a podle možnosti i nynějších pedagogů. Všechny krátkodobé osvětové akce tohoto charakteru nemohou mít prakticky žádný větší kladný účinek. Domnívám se, že by se na této výchově měli podílet i příslušní lékařští odborníci. Patřícně erudovaní pedagogové by pak vykonávali vlastní sexuální výchovu u dospívajících sami. Alespoň v tom smyslu, aby mládež byla na určitém stupni této výchovy schopna správně přijmout případnou informaci od lékaře, která by byla pouze přirozenou nepatrnou složkou v celém dynamickém procesu sexuální výchovy, stejně jako je tato výchova jen součástí širšího výchovného procesu, nikoli něčím samostatným.

Obsahově musí mít sexuální výchova asi dvě (ovšem nikoli odtržené) části. Jednak by měla plnit úlohu informativní, která se týká fyziologie pohlavního života a obsáhla by především děje tzv. sexuality tak, jak byla v článku popsána. Tedy děje mající vztah k činnosti pohlavních žláz, těhotenství, pohlavního sblížení apod. Především v těchto otázkách musí pedagog případně lékař maximálně konkretizovat podle úrovně posluchačů. Domnívám se, že poskytované informace by neměly překročit rámec spontánního zájmu mládeže, ale ten zase musí uspokojit a vyčerpat. Nelze se prakticky vyhnout žádným otázkám a problémům, které v určité konkrétní situaci vyvstanou. Nelze připustit, aby sexuální výchova dostala ráz poučování či dokonce moralizování, protože pubescenti k takovýmto formám zaujímají apriorně negativistický vztah.

Druhá oblast sexuální výchovy — mnohem širší — se týká erotiky, jak byla v článku pojata. Zde je naopak nutno vyvinout mnohem větší aktivitu příslušného vychovatele, ať jím bude kdokoliv. Tato oblast se bude týkat etiky, estetiky a vyšších citů v souvislosti se sexuálními projevy. Výchova mládeže v tomto směru bude se pak prolínat s celým obecným výchovným procesem ve škole, v rodině i v kolektivu mládeže aj. Jak již bylo řečeno, je duševní život mládeže v pubertě bohatý na prožitky tohoto charakteru. Výchova ovšem nebude spočívat v tom, že budeme mládeži vnucovat způsoby hodnocení a hodnot dospělých. Budeme se snažit pouze o to, aby si mládež uvědomila rozdílnost mezi sebou a dospělými i mezi sebou a dětmi (což je pro ní snáze pochopitelné), přičemž nelze stavět dospělého člověka nad mládež, pouze ukázat rozdílnosti. Mělo by z toho vyplynout, že se mládež bude ještě značně měnit, a tedy i v oblasti pohlavního života dozná podstatných, především názorových změn, že ještě není (a proč není) v této oblasti zralá. K tomuto názoru musí pochopitelně dojít mladý člověk sám a proces jeho pevného zakotvení ve vědomí pubescenta bude podmíněn delším výchovným působením. Dalším důležitým problémem pro pedagogy bude přiblížit mládeži souvislost mezi sexualitou a erotikou (tedy poněkud zjednodušeně: mezi fyziologicko-biologickým a mravním a estetickým, resp. společenským aspektem). Zatím jsme svědky spíše opačných tendencí. Mládež ovšem postřehne toto pokrytectví, na něž pak reaguje cynismem nebo také pokryteckými projevy morálností. Tato výchova by měla spočívat v tom, aby dovedla mladého člověka k tomu, aby si uvědomil souvislosti etiky, estetiky, morálky se sexualitou. Toto poznání by pak objasnilo a ukázalo podstatu a bohatost pohlavního života člo-

věka. Zároveň by nutně vedlo k větší úctě před touto oblastí i k pochopení požadavku, že pohlavní život v plné bohatosti je záležitostí lidí vyspělých nejen tělesně, ale i duševně.

Do redakce došlo v srpnu 1965.

Л у м и р Т а у ш

Проблематика сексуального воспитания молодежи в пубертальном возрасте

Автор статьи дает в первую очередь обзор психики пубертального периода, опираясь при этом на результаты исследований в психиатрическом учреждении для детей и молодежи, сексуологических консультаций и на результаты собственного изучения данной проблемы. Прежде всего автор анализирует проявления сексуальности в этом возрасте и пытается доказать наличие взаимосвязи между психологией и физиологией половой зрелости. В статье подчеркивается необходимость полового воспитания, которое однако автор рассматривает не как совершенно отдельную часть воспитания, а как неделимую часть всего динамического процесса воспитания молодежи. Автор полагает, что этим воспитанием, как и всеми другими видами воспитания, должны руководить прежде всего педагоги, которые однако в настоящее время не вполне подготовлены для этой работы. Автор категорически возражает против эмпиризма и опасного импровизирования в деле этого воспитания и рекомендует подготовить соответствующим образом педагогов для этой цели в рамках их образовательной и воспитательной деятельности, полагая при этом, что подготовка должна быть регулярной и систематической. Подготовкой педагогов в этой области должны заниматься главным образом врачи (сексуологи, педопсихиатры и другие специалисты), а также и психологи, занятые клинической работой. Автор считает предлагаемое им решение вопроса более перспективным, чем существующим до настоящего времени порядком, когда врачи зачитывают более или менее случайно лекции непосредственно молодежи в школах. В заключение автор дает ориентировочно программу т. н. полового воспитания, уклоняясь от дискуссии по методике его осуществления.

L u m í r T a u š

The Problems of Sexual Education of the Youth in Puberty

Following the experience at the psychiatric institute for children and adolescents and at the sex advice department, and after studying the problems in question, the author of the article gives a survey, above all, of the psychology of the age of puberty. In the first place he concentrates on the manifestations of sexuality in this period and aims at demonstrating the connection between the psychology and the physiology of puberty. He gives reasons for the necessity of sexual education, which is understood to be, not an isolated part, but an integral part of the whole dynamic process of educating a young person. He believes that, like any other educational process, sexual education should be directed primarily by educationists, who, however, lack adequate erudition for it at the present time. The author unequivocally condemns empiricism and dangerous improvisation in sexual education and suggests that teachers should be properly trained for it within the framework of their schooling. He believes that this should be done quite regularly and systematically. Training future teachers in this field would be the responsibility of doctors (sexuologists and child psychiatrists, possibly other specialists) and psychologists working in the clinical field. According to the author this solution would offer much better perspectives than present-day practice consisting in more or less haphazard lectures given by doctors directly to pupils. In conclusion the author outlined the approximate content of the so called sexual education without discussing the methods of how this should be done.